

КОНТРОЛЬ, ЩО НАВЧАЄ І РОЗВИВАЄ: ДОСВІД ВІТЧИЗНЯНОЇ І ЗАРУБІЖНОЇ ПЕДАГОГІКИ

У статті аналізуються форми і методи контролю навчальних досягнень з точки зору виявлення їх навчального і розвивального потенціалу. Відзначається, що контроль навчальних досягнень у практиці викладання має переважно констатувальний характер, тобто реалізуються насамперед його діагностична та оцінювальна функції. Разом з тим, реалізація принципів особистісно-орієнтованого навчання зумовлює пріоритет навчальної, розвивальної і виховної функцій контролю.

Аналіз форм і методів контролю навчальних досягнень, поширених у вітчизняній і зарубіжній практиці викладання показує, що усна і письмова форми контролю, контроль за допомогою проектів і навчального портфоліо забезпечують максимальну реалізацію таких функцій як виховна, розвивальна і самовдосконалення, оскільки дають можливість не тільки виявити і оцінити рівень навчальних досягнень студентів, а й сприяють формуванню професійної компетенції студентів, активізації їх пізнавальної діяльності, інтелектуальному розвитку, забезпечують можливість творчої діяльності студентів. Навпаки, застосування «знеособлених» тестів призводить до зменшення особистісної значущості навчання.

***Ключові слова:** контроль навчальних досягнень, вищий навчальний заклад, особистісно-орієнтоване навчання, форми і методи контролю.*

В статье анализируются формы и методы контроля знаний с точки зрения выявления их учебного и развивающего потенциала. Отмечается, что контроль знаний в практике преподавания имеет преимущественно констатирующий характер, то есть реализуются прежде всего его диагностическая и оценочная функции. Вместе с тем, реализация принципов личностно-ориентированного обучения обуславливает приоритет учебной, развивающей и воспитательной функций контроля.

Анализ форм и методов контроля знаний, применяемых в отечественной и зарубежной практике преподавания показывает, что устная и письменная формы контроля, контроль с помощью проектов и учебного портфоліо обеспечивают максимальную реализацию таких функций как воспитательная, развивающая и самосовершенствования, поскольку дают возможность не только выявить и оценить уровень знаний студентов, но и способствуют формированию профессиональной

компетенції студентів, активізації їх пізнавальної діяльності, інтелектуальному розвитку, забезпечують можливість творчої діяльності студентів. Навпаки, застосування «обезличених» тестів призводить до зменшення особистісної значимості навчання.

Ключові слова: *контроль знань, вище навчальне заклад, особистісно-орієнтоване навчання, форми та методи контролю.*

The author analyzes forms and methods of educational achievements assessment in terms of identifying its educational and developmental potential. It is noted that educational achievements assessment in teaching is predominantly of ascertaining nature, i.e. its diagnostic and evaluation functions are mostly realized. However, implementation of the principles of student-centered teaching determines the priority of educational, developmental and educational functions of assessment.

Analysis of the forms and methods of educational achievements assessment, common in domestic and foreign practice of teaching, shows that oral and written forms of assessment, assessment through projects and portfolio provide maximum implementation of such functions as educational, developmental and self-improvement, as they provide an opportunity not only to identify and assess the level of academic performance of students, but also contribute to the formation of professional competence of students, enhance their cognitive functions, intellectual development, allow creativity of students. On the contrary, the use of "impersonal" test leads to reduction of personal significance of training.

Key words: *educational achievement assessment, higher education institution, student-centered teaching, forms and methods of assessment.*

Постановка проблеми в загальному вигляді. Реформування вітчизняної системи освіти, реалізація принципів гуманізації та демократизації в навчальному процесі сучасної вищої школи зумовлює перехід до особистісно-орієнтованого навчання, мета якого – розвиток самоосвіти й самореалізації особистості, творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання. Це, відповідно, вимагає суттєвої корекції шляхів та методів здійснення контролю навчальних досягнень студентів. Контроль має сприяти реалізації таких функцій навчального процесу як виховна, розвивальна і самовдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У педагогічних дослідженнях (Алексюк А.М., Бочарнікова В.М., Вітвицька С.С., Есаулов А.Ф., Кудасєв М.Р., Одерий Л.П., Петрашук О.П., Цехмістрова Г.С. та ін.) традиційно виділяють велику кількість функцій контролю. Найчастіше називають такі: діагностичну, навчальну, виховну, розвиваючу, стимулюючу, оцінювальну, орієнтуючу, функцію управління (коригування). У роботах сучасних науковців [1; 2] контроль поділяється на коректувальний і констатувальний. Такий поділ ґрунтується на твердженні про те, що контрольні процедури повинні забезпечувати не тільки констатацію рівня отриманих учнями знань, умінь і навиків (констатувальний контроль), але і цілеспрямовано реалізовувати навчальну і виховну функції, тобто в процесі виконання контрольних завдань студенти повинні продовжувати навчатися, розвиватися і виховуватися. Звідси коректувальний контроль - це вид контролю, в ході якого якнайповніше реалізуються його навчальна, розвивальна і виховна функції.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз практики викладання показує, що контроль навчальних досягнень студентів ВНЗ має переважно констатувальний характер, тобто реалізуються насамперед його діагностична та оцінювальна функції. Розвиток особистості студентів, активізація їх пізнавальної і творчої діяльності, формування соціально-психологічних якостей в кращому разі ставляться як другорядні завдання, а здебільшого не ставляться взагалі.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є аналіз форм і методів контролю навчальних досягнень для виявлення його навчального, розвивального і виховного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційні для вітчизняних ВНЗ методи контролю (заліки та іспити в усній формі, письмові контрольні роботи) у сучасних дослідженнях [3; 4; 5 та ін.] критикуються за невідповідність сучасним вимогам до педагогічних вимірювань (об'єктивність, надійність, валідність тощо). Наголошується на

необхідності впровадження в навчальний процес інноваційних методів контролю, насамперед тестування. При цьому тестовий метод контролю досить часто розглядається як «безальтернативний» [5].

Разом з тим, реалізація принципів особистісно орієнтованого навчання передбачає формування індивідуального сприйняття світу, можливості його творчого вдосконалення, широке використання суб'єктного досвіду в інтерпретації та оцінці фактів, явищ, подій навколишньої дійсності на основі особистісно значущих цінностей і внутрішніх настанов [6]. Одними з найбільш вагомих ознак успішності такого навчання є не просто засвоєння певного обсягу знань, а вміння міркувати, аналізувати, робити висновки, узагальнювати, застосовувати знання до різних ситуацій, наводити приклади, докази. Очевидно, що досягненню цієї мети сприяє саме спілкування викладача й студента в безпосередній (усний контроль) чи опосередкованій (письмовий контроль) формі.

Найбільшою перевагою тестового методу контролю є його здатність забезпечити об'єктивність, надійність, валідність і точність педагогічних вимірів. Об'єктивність і надійність досягається зокрема за рахунок обмеження кількості правильних відповідей (насамперед у тестових завданнях закритого типу). Але досить часто навчальний матеріал має дуже обмежену придатність до формалізації. Наприклад, особливістю багатьох гуманітарних дисциплін є саме його творча спрямованість, багатоваріантність не лише відповіді, але й рішення; воно не може бути конкретним, будуватися лише за принципом «так» або «ні». Тому тести у викладанні таких дисциплін можуть застосовуватися лише у окремих випадках, насамперед з метою перевірки знання матеріалу «аксіоматичного» характеру (термінології, методів, принципів, законів, теорій тощо).

Надмірне захоплення тестовими методами перевірки призводить до негативного впливу на навчальний процес. Про це свідчить досвід

застосування цього методу в західних країнах, насамперед США. Не зважаючи на значні фінансові та інтелектуальні інвестиції у розвиток тестування, практика застосування стандартизованих тестів зазнає в цій країні все більшої критики. Аналізуючи вплив стандартизованих тестів на навчальний процес, американські дослідники відзначають, що застосування тестів надає надмірну вагу механічному запам'ятовуванню і відтворенню навчального матеріалу без розуміння його сутності; перетворює учнів на пасивних осіб, яким потрібно лише розпізнавати правильні відповіді і рішення замість того, щоб самостійно їх віднаходити; примушує викладачів навчати тому матеріалу, знання якого буде тестуватися, замість навчати тому, що насправді важливо [7]. За висловом С.Дж. Пейпа і М. Чошанова, у педагогіці США оголошено «бій тестам» і ведуться інтенсивні пошуки нових альтернативних форм контролю навчальних досягнень [8].

Як зарубіжні, так і вітчизняні фахівці приходять до висновку, що застосування «знеособлених» тестових методик призводить до зменшення особистісного значення навчання. Так, академік А.В. Хуторской відзначає: «Вважається, що це добре, якщо ми відокремимо функцію оцінки учнівських результатів від його безпосередніх вчителів та від нього самого. Однак у цьому випадку буде зменшуватись суб'єктивність контролю, а відповідно, і особистісна значущість самого навчання» [9, с. 159].

Аналіз педагогічної літератури з питань організації тестування у системі освіти США та наш власний досвід, набутий під час стажування у США, свідчить про те, що в даний час тести застосовуються лише як один з методів перевірки. Фахівці відзначають тенденцію заміни тестових процедур на педагогічне оцінювання, пошук таких методів, які дозволяють оцінити не тільки правильність одержаної відповіді, але й способи рішення, логіку міркувань, обґрунтованість думок і багато інших навчальних умінь, що неможливо оцінити за допомогою тестових завдань закритого типу. Поряд з тестами для контролю навчальних досягнень

використовуються результати спостережень викладачів за щоденною роботою студентів, і «зразки діяльності» («performance samples»), тобто матеріальні втілення навчальних досягнень студентів. Результати спостережень фіксуються у вигляді заповнення попередньо розроблених форм («developmental checklists»), а зразки діяльності (контрольні роботи, тести, твори домашні завдання, проекти, реферати, доповіді тощо) збираються студентом (за власним вибором чи за вказівкою викладача) до свого «досьє» або «портфолію». Таким чином створюється колекція робіт, що демонструє зусилля, прогрес і досягнення студента за певний період навчання (протягом вивчення певної теми, семестру, навчального року чи всього періоду навчання - наприклад, творчі письмові роботи чи проекти).

На думку фахівців [8; 10], навчальне портфолію має такі переваги:

- на відміну від традиційного підходу, який розділяє викладання, навчання і оцінювання, навчальне портфолію органічно інтегрує ці три компонента процесу навчання;
- навчальне портфолію дозволяє об'єднати кількісну і якісну оцінку здібностей учня шляхом аналізу різноманітних продуктів навчально-пізнавальної діяльності;
- заохочується не лише оцінка, а й самооцінка і взаємооцінка учнів, а також їх самоаналіз та самоконтроль;
- навчальне портфолію спрямовано на співпрацю викладача і учня з метою оцінки досягнень, докладених зусиль та прогресу у навчанні;
- навчальне портфолію є формою безперервної оцінки в процесі безперервної освіти, що зміщує акценти від жорстких факторів традиційної оцінки до гнучких умов оцінки альтернативної;
- навчальне портфолію легко інтегрується в професійні і службові системи оцінювання, що дає можливість раннього формування професійно значущих умінь учнів.

Звичайно, цей метод має і недоліки. В першу чергу до них відносять необхідність систематичної роботи з підвищення кваліфікації викладачів, формування їх готовності схвалити і сприйняти цю інновацію. Портфоліо вимагає більше часу для реалізації, аніж традиційні методи перевірки. Серед недоліків називають також високий рівень суб'єктивності оцінки, нечіткість її критеріїв. Разом з тим відзначається, що навчальні портфоліо дають новий поштовх до вирішення проблеми перевірки результативності навчально-пізнавальної діяльності студентів, вказують на можливі напрями оновлення традиційної системи контролю і, зрештою, формують нове розуміння самого процесу навчання [8].

Іншим методом контролю навчальних досягнень, який широко використовується в західній системі освіти, є метод проектів. Під цим терміном розуміємо «організацію навчання, за якої учні набувають знань і навичок у процесі планування й використання практичних завдань – проектів» [11, с. 205].

Аналіз педагогічної літератури [12; 13; 14 та ін.] дозволяє виділити такі особливості методу проектів:

- гуманістична спрямованість і орієнтація на дослідницьку та пошукову модель навчання (discovery learning);
- реалізація принципів особистісно-орієнтованого підходу (learner-centered approach): орієнтація на учня як на суб'єкта освітнього процесу, врахування його індивідуальних особливостей (рівня навченості, когнітивного стилю, віку, задатків, інтересів тощо); індивідуальний темп роботи над проектом забезпечує вихід кожного студента на свій рівень розвитку;
- реалізація навчання у співпраці (cooperative learning), соціалізація особистості: студенти можуть працювати самостійно, у парах, у невеликих групах, або ж усією групою, щоб завершити проект, обмінюючись ресурсними матеріалами, ідеями та досвідом упродовж виконання проекту;

- побудова освітнього процесу не відповідно логіки навчального предмета, а відповідно логіки діяльності, що має особистісний сенс для студента, підвищує його мотивацію в навчанні;

- інтеграція вмінь та обробка інформації з різних джерел віддзеркалює життєві практичні завдання, з якими студенти зіткнуться у майбутньому професійному середовищі; глибоке, усвідомлене засвоєння базових знань забезпечується за рахунок універсального їх використання в різних ситуаціях.

Отже, як бачимо, цінність проектної роботи полягає не лише у кінцевому продукті, але й у процесі руху до кінцевого результату, а успішне виконання проекту означає і досягнення надпредметних цілей, що в кінцевому результаті є більш важливим, ніж власне досягнення цілей проекту.

Як зазначає одна з авторів концепції особистісно орієнтованого навчання І.С. Якиманская, особистісно орієнтоване навчання повинно забезпечувати розвиток і саморозвиток особистості учня як суб'єкта пізнавальної та предметної діяльності [6]. Але студент може брати участь у процесі навчання як суб'єкт діяльності лише тоді, коли він набуває вмінь самостійно ставити мету навчально-пізнавальної діяльності, визначати навчальні завдання для засвоєння змісту освіти і успішно їх вирішувати. Це неможливо без уміння реалізації студентами самоконтролю. На наш погляд, розвиток самоконтролю як риси особистості студента повинен визначатися як одна з основних цілей в системі особистісно-орієнтованого навчання у ВНЗ. Досягтися ж ця ціль має шляхом систематичного застосування самоконтролю як одного з компонентів навчально-пізнавальної діяльності. Саме контроль за допомогою проектів і навчального портфолію, за умови його правильної організації, може бути ефективним засобом самоконтролю і взаємоконтролю та, відповідно, засобом формування самоконтролю як риси особистості студента.

Висновки з данного дослідження і перспективи подальших розвідок. Таким чином, аналіз форм і методів контролю навчальних досягнень свідчить про те, що усна і письмова форми контролю, контроль за допомогою проектів і навчального портфоліо забезпечують максимальну реалізацію таких функцій як виховна, розвивальна і самовдосконалення, оскільки дають можливість не тільки виявити і оцінити рівень навчальних досягнень студентів, а й сприяють формуванню професійної компетенції студентів, активізації їх пізнавальної діяльності, інтелектуальному розвитку, забезпечують можливість творчої діяльності студентів.

До перспективних напрямів подальших наукових пошуків можна віднести індивідуалізацію контролю навчальних досягнень на основі всебічної психологічної діагностики особистості, адаптацію контролю навчальних досягнень з використанням комп'ютерів до потреб учасників навчального процесу тощо.

Список використаних джерел

1. Кудаев М.Р. Корректирующий контроль в учебном процессе: дидактические основы построения и реализации системы: дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Кудаев Мурат Рашидович. – Майкоп, 1998. – 431 с.
2. Изотова Н.В. Корректирующий контроль как фактор повышения качества обучения: автореф. дисс. на соискание уч. степени докт. пед. наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Н.В. Изотова. – Брянск, 2004. – 20 с.
3. Аванесов В.С. Методологические и теоретические основы тестового педагогического контроля: дисс. ... доктора пед. наук: 13.00.01 / Аванесов Вадим Сергеевич. – СПб., 1994. – 339 с.
4. Корсак К. Про якість інструментарію оцінювання: співбесіди, іспити, тести / Костянтин Корсак // Директор школи. Україна. – 2001. – № 5. – С. 84–94.

5. Тестові технології у навчальному закладі: метод. посіб. / Л.І. Паращенко, В.Д. Леонський, Г.І. Леонська. – К.: ТОВ “Майстерня книги”, 2006. – 217 с.

6. Якиманская И.С. Личностно ориентированное обучение в современной школе / Ираида Сергеевна Якиманская. – М.: Сентябрь, 2000. – 110 с.

7. Hart D. Authentic assessment / Hart D. – Melno Park, California. – 1994. – 120 p.

8. Пейп С.Дж. Учебные портфолио – новая форма контроля и оценки достижений учащихся / С.Дж. Пейп, М. Чошанов // Великанова А.В. Технологии развития критического мышления через чтение и письмо: дебаты. Портфолио. Сер. Компетентностно – ориентированный подход к образованию: образовательные технологии. – Самара, 2002. – Вып. 2.– С. 81–87.

9. Хуторской А.В. Методика личностно–ориентированного обучения / Андрей Викторович Хуторской. – М.: Изд–во ВЛАДОС–ПРЕСС, 2005. – 383 с.

10. Linn R.L. Measurement and assessment in teaching / R.L Linn, N.E. Gronlund. – Upper Saddle River: Merrill, 2000. – 574 p.

11. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.

12. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – СПб.: «Златоуст», 1999. — 472 с.

13. Буланова-Топоркова М.В., Духавнева А.В., Кукушин В.С., Сучков Г.В. Педагогические технологии: Учебное пособие для студентов педагогических специальностей / Под общ. ред. В. С. Кукушина. – М.: ИКЦ «МарТ»; Ростов н/Д: Изд. центр «МарТ», 2004. – 336 с.

14. Полат Е.С. Метод проектов на уроках иностранного языка / Евгения Семёновна Полат // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 2. – С. 3-10.